

Enkele hoofdlijnen voor een visie op pastorale zorg in de ouderenzorg en beleidsplan 2018 – 2020

1. Inleiding en enkele hoofdlijnen

In confrontatie met kwetsbaarheid, psychische problemen, afhankelijkheid door een fysieke beperking, verminderde kracht, ouderdom of soms wel eens een opname in het ziekenhuis, botsen mensen op de grenzen van ons bestaan. Deze ervaringen gaan in tegen onze verlangens om ons eigen geluk te 'maken', om zelf te bepalen hoe we ons leven willen inrichten. Op zo'n momenten, maar ook bij andere levensgebeurtenissen zoals de geboorte van een kleinkind, het mooie van de natuur, een unieke culturele ervaring, een warme ontmoeting kunnen mensen iets ervaren van de zin- of spirituele dimensie van het bestaan. Spirituele vragen zijn inherent aan het leven. Aandacht geven aan deze spirituele pijler in de zorg, is dan ook wezenlijk voor goede totaalzorg.

Wat verstaan we onder spirituele zorg?

Spirituele zorg is gericht op de fundamentele zoektocht van mensen naar betekenis en zin van/in het leven en de manier waarop mensen zich verbinden met zichzelf, anderen, de natuur, het betekenisvolle en/of het heilige.¹

Het gaat dus over een breed en ruim zingevingsveld dat op verschillende manieren kan ingevuld worden maar nooit neutraal kan zijn.

Wat is pastorale zorg?

¹ De consensusdefinitie verwoordt het als volgt: "Spiritualiteit is de dynamische dimensie van het menselijk leven die verband houdt met de manier waarop personen (individueel of in gemeenschap) betekenis, richting en transcendentie ervaren, uitdrukken en/of zoeken en naar de manier waarop ze zich verbinden met het moment, zichzelf, anderen, met de natuur, het betekenisvolle en/of het heilige" C.M. PUCHALSKI et al., Improving the Spiritual Dimension of Whole Care : Reaching National and International Consensus, in Journal of Palliative Medicine 17 (2014), p. 644.

Pastorale zorg vertrekt vanuit een christelijke spiritualiteit en traditie. Het bijbels geloof dat 'ieder mens kostbaar is in Gods ogen' en het evangelie dat ons laat zien dat Liefde sterker is dan elke vorm van dood, zijn hierin ijkpunten. Vaak vinden we hier ook de kern van waaruit congregaties de zorg voor zieke of gekwetste mensen opnamen. Vandaag willen mensen vanuit verschillende motivaties aanwezig zijn waar mensen op de grenzen van het bestaan botsen. Geloof kan één van die motiverende factoren zijn die mensen stimuleert de zorg voor kwetsbare mensen op zich te nemen.² Vanuit haar spiritualiteit en traditie blijft de kerk pastores zenden en pastorale zorg ondersteunen.

Religie en kerk hebben in onze huidige context onmiskenbaar aan invloed verloren, maar daarom niet aan zin en betekenis.³

Pastorale zorg ontwikkelt en professionaliseert zich verder vanuit wetenschappelijk inzichten uit andere disciplines (bv. pastoraaltheologie, godsdienstpsychologie, communicatiemodellen, rouwmodellen, ...), nationaal en internationaal onderzoek en good practices.

Pastorale zorg richt zich niet enkel tot gelovigen. In onze samenleving vinden mensen antwoorden in andere levens- en geloofsvisies en zijn velen zoekend op het vlak van zingeving, spiritualiteit, geloof. Pastorale zorg stelt zich in een open, respectvolle dialoog ten dienste van elke zorgvrager en medewerker. In een persoonlijke ontmoeting richten pastores zich naar de totale persoon. Speciale aandacht gaat evident uit naar de spirituele dimensie. Pastorale zorg heeft als doel de spiritualiteit van patiënten, cliënten, bewoners en zorgverleners (verder) op het spoor te komen, er woorden aan te geven en ze te versterken. Doorverwijzen naar spiritueel zorgverleners van andere geloofs- en levensbeschouwingen is een positieve keuze en wegen zoeken naar samenwerken en verbinden, een basishouding.

Spirituele en pastorale zorg als gedeelde verantwoordelijkheid en specialisme

Omdat spirituele zorg deel uitmaakt van geïntegreerde totaalzorg, behoort aandacht voor de spirituele zorg tot de gedeelde basisverantwoordelijkheid van medewerkers in de voorziening. Dit betekent niet dat er van alle medewerkers wordt verwacht, dat zij hierin gespecialiseerd zijn. Het betekent wel dat de voorziening de verantwoordelijkheid heeft om spirituele zorg uit te bouwen. Concreet

² Zie A. Vandevelde, *Religie heeft niet het monopolie op menslievendheid, maar wel een grote motiverende kracht*, 5 februari 2017 via website Knack <http://www.knack.be/nieuws/belgie/religie-heeft-niet-het-monopolie-op-menslievenheid-maar-wel-een-grote-motiverende-kracht/article-opinion-810039.html> en samenvatting van de opvallendste resultaten uit het onderzoek *De Grote Levensvragen*, 2017 via <http://www.magazijn.community/artikel-view/uniek-onderzoek-grote-levensvragen/>

³ Vandewiele W., (2016) Levensbeschouwelijk Vlaanderen. Een godsdienstsociologische analyse aan de hand van het cohortenmodel, in *Pastorale Perspectieven*, 171(2), 10-14.

betekent dit dat spirituele noden bij bewoners gedetecteerd kunnen worden, medewerkers basisvaardigheden hebben om hier gepast mee om te gaan en dat er, indien gewenst of nodig, doorverwezen wordt naar de spiritueel zorgverlener die meest aangewezen lijkt.⁴

Binnen pastorale zorg maken we een onderscheid tussen een pastor, een pastoraal animator, een pastoraal vrijwilliger, een aalmoezenier, een meewerkend priester en een meewerkend diaken. We verwijzen hiervoor naar het document functiedifferentiatie tussen verschillende pastorale zorgverleners, waarbij elke functie een eigen rol te spelen heeft.⁵ Uiteraard blijft, om een goede integrale zorg te kunnen verlenen, samenwerking belangrijk.

De zorg voor de spirituele dimensie binnen de zorg is dus een gedeelde verantwoordelijkheid, maar vergt evenzeer een specialistische benadering. Pastores zijn hiertoe opgeleid en worden begeleid in het up to date houden en verder verdiepen van hun kennis en vaardigheden, maar ook voor andere pastoraal betrokkenen is er een aanbod aan vorming en begeleiding.

Pastores werken vanuit een dubbele binding en positie. Enerzijds zijn het personeelsleden van de voorziening en staan ze in een realiteit van diversiteit, anderzijds zijn ze gezonden vanuit de kerk en vertrekken ze zelf vanuit hun katholieke identiteit. Ze zijn dus als het ware 'flankspelers'.⁶

Spirituele en pastorale zorg in de context van ouderenzorg

Specifiek in ouderenzorg, hebben spirituele en pastorale zorg iets te bieden omdat ze (mee) een antwoord bieden op onder meer volgende uitdagingen.

- Ouderen hebben te maken met heel wat verlieservaringen, die vaak zin- en geloofsvragen oproepen. Pastorale zorg ondersteunt mensen bij het zoeken naar 'zin' en verbinding in deze fase van hun leven. Dit geldt ook voor familieleden en mantelzorgers.
- Medewerkers en vrijwilligers binnen ouderenzorg, worden frequent geconfronteerd met de broosheid van het leven. Ook voor hen kan pastorale zorg zinvol zijn. Door ruimte te geven aan geloofs- en zinbeleving wordt de veerkracht en bezieling van deze mensen ondersteund. Het is van belang om aandacht te hebben voor het

⁴ Tools zoals de Spiritwijzer en vormingen kunnen medewerkers, en eventueel vrijwilligers, hiervoor de nodige handvaten geven.

⁵ Zie [profielen pastoraal betrokkenen.doc](#)

⁶ 'Flankspelers' is een term die we ontleen aan de voetbalwereld. Voor echte voetbalkenners zal het beeld niet helemaal kloppen. Niettemin, gesteld dat je de Katholieke Kerk als een 'ploeg' ziet, dan bevinden pastores zich in de positie van flankspelers. Ze maken deel uit van de ploeg, maar bevinden zich aan de zijkanten, waar ze in contact komen met zowel de centrumspelers als degenen die aan de rand, of zelfs buiten het spel staan: supporters, occasionele toeschouwers en tegensupporters.

exploreren en verdiepen van de spiritualiteit van medewerkers.

- In ouderenzorg gaat veel aandacht naar het levensverhaal, om vandaaruit persoonsgericht te werken. Het levensverhaal omvat de verschillende dimensies van het menszijn en gaat dus ook over hoe men doorheen het leven betekenis gaf en vond. Dit is de dimensie waar in het bijzonder spirituele en pastorale zorg oog voor hebben.
- Woonzorgcentra leggen steeds meer klemtoon op het aspect van 'wonen'. Mensen moeten zich thuis voelen en moeten zoveel mogelijk het leven dat ze voorheen leidden, kunnen verderzetten. Voor sommigen is het deel kunnen uitmaken van een geloofsgemeenschap en een praktiserende geloofshouding, hierbij een onmisbaar element.
- Een groeiende groep zorgvragers in de ouderenzorg zijn mensen met dementie. Bij hen is het belangrijk om vanuit het levensverhaal te zoeken naar elementen die kunnen helpen om contact te maken. Binnen de pastorale zorg zijn er werkinstrumenten en good practices ontwikkeld om deze doelgroep vanuit een meer zintuiglijke benadering te ondersteunen.
- Vroegtijdige zorgplanning, palliatieve zorg en allerlei ethische vraagstukken komen vaak voor in de sector. Ook in deze kwesties speelt vaak de spirituele dimensie een rol. De pastor kan, binnen een multidisciplinaire werking, helpen om deze dimensie te exploreren.
- Ouderenzorg zet steeds meer in op innovatie. De sector is steeds in verandering en ook pastorale zorg, die blijvend getoetst wordt aan wetenschappelijk onderzoek, staat niet stil. Regelmatig worden nieuwe tools en inzichten in het werkveld geïmplementeerd.
- Tot slot omvat ouderenzorg vandaag niet enkel de residentiële zorg. Er zijn inmiddels heel wat vormen van ondersteuning in zorg en wonen, denk hierbij aan thuisverpleging, dagopvangcentra, concepten van co-housing, assistentiewoningen, aanleunwoningen, etc. Het streven naar een integraal zorgaanbod, met inbegrip van spirituele zorg, vormt hierbij vaak nog een uitdaging. Er worden daarom pistes ontwikkeld ter ondersteuning van spirituele zorg voor ouderen die niet in woonzorgcentra verblijven.

2. Beleidsopties: verstevigen, verruimen, verbinden – vertaald naar de sector ouderenzorg

2.1. Verstevigen

We ondersteunen voorzieningen op het vlak van identiteit, spiritualiteit en pastorale zorg in het snel evoluerend werkveld

Situering

Het zorglandschap evolueert snel. Denken we bv. aan de stijging van het aantal mensen met dementie en hogere zorggraad, de kortere verblijfsduur van patiënten en bewoners, de visie op vermaatschappelijking van de zorg, de persoonsvolgende financiering, evoluties binnen het kwaliteitsdenken, evidence based medicine, ethische vragen rond het begin en het einde van het leven...

Deze veranderingen zijn een uitdaging voor de zorg. Er worden nieuwe visies en modellen ontwikkeld die voortdurend aan de praktijk getoetst worden. Ook de spirituele en pastorale zorg staan niet stil en evolueren mee binnen hun specifieke contexten.

Vanuit een holistische mensvisie, zoals onder meer het personalisme, wordt de spirituele zorg als een essentieel onderdeel van integrale zorg beschouwd. Ook verschillende accrediteringssystemen⁷ hebben hier oog voor. We moeten dus (verder) nadenken over de implementatie van spirituele zorg in de totaalzorg.

In samenwerkingsverbanden, netwerken en bij fusies worden, eigen aan onze tijd en cultuur, vragen gesteld op het vlak van missie en identiteit van voorzieningen. Welke waarden en welke inspiratie kleuren de organisatie? Kan de oorspronkelijke christelijke grondinspiratie verzoend worden met openheid en ruimte voor diversiteit? Hoe vertaalt zich dit concreet in beleidskeuzes en beslissingen?

Engagement van het vicariaal team:

- We werken verder aan professionalisering van pastores via aanbod van opleiding, coaching, begeleiding, supervisie, intervisie, navorming, uitwisseling en ad hoc werkgroepen, in samenwerking met Caritas-West, Collectief, Caritas Vlaanderen, de Beroepsvereniging van zorgpastores en het Academisch Centrum voor Praktische Theologie.⁸
- We dragen bij aan de ontwikkeling van de eigen spiritualiteit en identiteit van pastores via een aanbod van spiritualiteits- en herbronningsdagen en seminaries. Zo is voor 2018 een vorming rond de rol van de pastor bij levenseindebeslissingen gepland en wordt een etmaal in de abdij van Westvleteren als herbronning uitgewerkt.
- We ondersteunen voorzieningen door een jaarlijks (of tweejaarlijks) werkbezoek vanuit het vicariaal team naar directie en pastoraal verantwoordelijke(n).

⁷ Zoals JCI en Niaz voor algemene en psychiatrische ziekenhuizen, Planetree en Prezo voor ouderenzorg.

⁸ Collectief is een samenwerkingsverband van de stafmedewerkers voor zorgpastoraal van de Vlaamse bisdommen, ondersteund vanuit Caritas Vlaanderen. ACPT is het Academisch Centrum voor Praktische Theologie van Leuven, waar ook ERICH, European Research Institute for Chaplaincy in Health, deel van uitmaakt.

- We bieden ondersteuning in reflectie over identiteit en inspiratie door een vormings- en ondersteuningsaanbod voor bestuurders, beheerders en directies. In 2018 organiseren we opnieuw een minicongres over de spirituele dimensie in de zorg.
- We doen een aanbod van vorming en ondersteuning voor pastorale medewerkers. Hiertoe wordt het aanbod gedaan van een uitwisselingsgroep voor pastoraal animatoren. We willen ook interessante websites doorspelen met een ruim aanbod van gebeden, inspiratieteksten, vieringen en meditaties.
- Op vraag ondersteunen we pastorale werkgroepen, bijvoorbeeld op vlak van visieontwikkeling, ontwikkeling van een hedendaags aanbod, pastoraal aanbod voor medewerkers en vrijwilligers, ...
- We bevorderen uitwisseling tussen pastores door mee te werken aan de ontwikkeling en uitbouw van een gesloten, digitale community (i.s.m. Elisabeth en ACPT)

2.2. Verruimen

We zetten in op ontwikkeling van spirituele zorg als gedeelde verantwoordelijkheid

Situering:

We zeiden het al : mensen zijn fundamenteel 'zinzoekers', en zeker in grenssituaties in het leven komen spirituele vragen bovendrijven. Een integraal en interdisciplinair zorgaanbod vraagt een inbedding van spirituele zorg als gedeelde zorg.

Om de eerstelijns spirituele zorg te laten opnemen door alle zorgverstrekkers is inzet op de verdere ontwikkeling van vorming en tools voor al deze beroepsgroepen, noodzakelijk.

Engagement van het vicariaal team:

- We ondersteunen pastores in hun rol als coach van de eerstelijns spirituele zorg. Zo is er rond de Spiritwijzer een 'train the trainer' vorming voor pastores.
- We werken vorming rond de spiritwijzer uit en helpen eerstelijns spirituele zorg implementeren.
- We blijven ijveren voor een voldoende aandacht voor en uitbouw van pastorale zorg in de voorzieningen.
- Het aanbod van eerstelijns spirituele zorg wordt doorgenomen met scholen

met een leerprogramma voor zorgberoepen.

- We verkennen verder de context van thuiszorg, want woonzorgcentra zijn niet langer de enige context van ouderenzorg. We verkennen de piste van eerstelijns spirituele zorg in ambulante zorg/ psychiatrische thuiszorg en werken mee aan de ontwikkeling van een spiritwijzer voor de thuiszorg.

2.3. Verbinden

We zoeken naar verbindingen tussen categoriale pastorale zorg in de voorzieningen en territoriale zorg binnen de parochies en pastorale eenheden

Situering :

Mensen blijven zolang mogelijk in de eigen woon- en leefomgeving waar ze zoveel als mogelijk worden ondersteund. De lokale gemeenschap wint aan belang in het overheidsbeleid en zorgregio's worden gedefinieerd. In alle takken van de gezondheidszorg wordt ingezet op vermaatschappelijking, inclusie en buurtwerking. Hierdoor vervaagt de klassieke opdeling van categoriale en territoriale pastoraal.

Net in dit veranderend landschap is het belang van experts in spirituele en pastorale zorg niet te onderschatten. Zorgpastores bouwen nl. expertise op in het beluisteren van spirituele vragen en noden van mensen, vaak ongeacht hun geloofsovertuiging.

Vanuit hun aanwezigheid in en bij het lijden van mensen zoeken ze naar woorden, tekens en rituelen, ook voor randkerkelijke en zoekende mensen. Ze geven mensen (terug) taal om over hun spiritualiteit te spreken en er uitdrukking aan te geven en verbinden waar dat kan het eigen verhaal met het christelijk geloofsverhaal. Als 'flankspelers' in de kerk kunnen zij met deze deskundigheid, vaardigheden en ervaringen pastores uit de territoriale pastoraal aanvullen, inspireren en versterken. Ook omgekeerd kunnen zorgpastores zich laten inspireren door wat in de territoriale pastoraal gebeurt.

Engagement van het vicariaal team :

- We ondersteunen pastores om hun expertise en praktijkervaring te delen en engageren ons om hun positie als flankspelers van de kerk te bevestigen en versterken.

- We ontwikkelen in samenwerking met CCV een ondersteunend en bemoedigend aanbod van vorming voor pastorale vrijwilligers

- Good practices van verbindende initiatieven in ouderenzorg worden

gedeeld: elkaar ondersteunen voor gemeenschappelijke vieringen,
ziekenzalvingen, acties voor Welzijnszorg of Broederlijk Delen,...